

Kartläggning av
**Sex- och samlevnads-
undervisningen på Sveriges
lärarutbildningar**

RFSU 2004

Syfte

Syftet med denna rapport är att ge en översikt över kursutbudet som rör sex och samlevnad. Undersökningen är övervägande kvantitativ, med ett fåtal djupdykningar i kursinnehåll och beslutsprocess kring kursens tillkomst. Tanken är att RFSU:s arbete för obligatorisk sex- och samlevnadsundervisning på lärarutbildningarna ska kunna fortsätta med utgångspunkt i denna översikt, och att de frågor som väcks i detta inledande skede ska kunna plockas upp igen och undersökas närmare i framtiden.

Metod

Vår metod

Informationen om kurserna har inhämtats framför allt genom telefonsamtal med utbildnings-, ämnes- och kursansvariga, samt lärare på aktuella kurser, på lärarutbildningarna. Dessutom har vi

läst igenom kursplaner och litteraturlistor för cirka 85 procent av alla kurser som vi bedömt som relevanta (det vill säga sådana kurser som antingen blivit nämnda i telefonsamtalen, eller som på grund av kursnamnet eller sin allmänna karaktär (till exempel en kurs som ligger på AUO och handlar om barns utveckling) kan tänkas röra sex och samlevnad, jämställdhet, etik, eller människokroppen).

Dessutom har en rad längre intervjuer genomförts, först och främst i form av ett möte med Jan-Erik Bergh (Högskolan Dalarna), Birgitta Fagrell (Idrottshögskolan), Gerhard Fellsman (Karlstads universitet), Anna-Karin Lidström (Umeå universitet), Jan Sjunnesson (Uppsala universitet) och Nils Torstensson (Högskolan i Kristianstad) på RFSU:s förbunds-kansli den 4 mars 2004, och i form av några längre telefonsamtal med representanter för Lärarhögskolan i Stockholm. Vid dessa intervjuer/möten har följande frågor diskuterats:

Om kursen

Hur har er kurs utformats?

Hur såg processen ”från ax till limpa” ut? (det vill säga: hur lång var planeringstiden; hur såg beslutsprocessen ut?)

Hur välförankrad är kursen på skolan? (vad skulle till exempel hända med kursen om du som kursansvarig lämnade ditt arbete?)

Om sex- och samlevnadsundervisning i stort

Vad bör alla lärarstuderande få med sig på det här området?

Vad bör finnas med i en fördjupande kurs?

Vad behöver lärarutbildningarna för att kunna genomföra sex- och samlevnadsundervisning?

Resultaten från både rundringningar, sökningar på högskolornas webbplatser och intervjuerna presenteras här i första hand i form av en generell översikt med vissa specificerande kommentarer. Den detaljinformation som ges är inte komplett, utan fungerar som exempel. Förutom översikten finns också mer detaljerad information om kurserna vid de fem lärarutbildningar som representerades vid mötet den 4 mars 2004.

Försvårande faktorer

Med tanke på att många lärarutbildningar har över 30 olika inriktningar och därtill sina eget sammansatta kurser på allmänna utbildningsområdet och inom specialiseringen, är det relativt svårt att få överblick över kursutbudet. Dessutom ser systemen för att välja kurser olika ut på olika lärarutbildningar: på vissa högskolor är den ordning i vilken man läser given; på vissa kan studenterna sätta ihop kurserna i vilken ordning de vill, vilket innebär att de kan läsa en specialiseringskurs innan de läst färdigt på allmänna utbildningsområdet eller inom sin ämnesinriktning. Det är tydligt att det också är svårt för utbildningsansvariga och andra med liknande ansvarsposter på högskolorna att överblicka vilka kurser som ges och vad de innehåller. Därför kan det finnas en eller flera kurser som i denna översikt helt har missats. Vi har dock troligtvis fått med en avgörande majoritet av de för undersökningen relevanta kurserna.

Lärarutbildningens struktur

Inom den nuvarande lärarutbildningen, som startades hösten 2001, skapar studenterna själva en ämnes- och/eller kompetensprofil för sin lärarexamen. Man kan numera utbilda sig för mer än en skolform. Den nya utbildningen ger också grundläggande behörighet för forskarutbildning.

Utbildningen är indelad i tre faser; *det allmänna utbildningsområdet*, *inriktning*, och *specialisering*. Det allmänna utbildningsområdet, AUO, innehåller dels tvärvetenskapliga kurser, dels kurser som rör lärande och samhälle i stort. Inriktningen består i stort av mer eller mindre traditionella ämnesstudier; och specialiseringen antingen fördjupar kunskaperna inom något av inriktningsämnena, eller breddar kunskaperna genom studier av näraliggande ämnen. Det finns alltså två typer av specialiseringar att välja mellan: *fördjupning* och *breddning*. Fördjupningen är en fortsättning inom ett av ämnena man läst inom inriktningen. Man kan till exempel välja att fördjupa sig inom biologi, och läsa en specialiseringskurs i etologi. Breddningen är en kurs som ger vidgade perspektiv oavsett vilken inriktning man läst, såsom *Drama* eller *Barn i behov av särskilt stöd*.

Sex- och samlevnadsundervisningen tycks vid en första anblick passa in antingen under det allmänna utbildningsområdet eller under den breddande specialiseringen. Sex och samlevnad är ingenting som man studerar i någon större utsträckning inom någon av inriktningarna (även om det finns inslag av sex och samlevnad inom biologiämnet) och

man kan därmed inte heller fördjupa sina kunskaper i det under den fördjupande specialiseringen.

På det allmänna utbildningsområdet finns både obligatoriska och valbara kurser – detta varierar med högskola. På några av högskolorna är samtliga kurser på AUO obligatoriska, men på de flesta utbildningar finns en kombination av obligatoriska och valbara kurser. Vissa av högskolorna har uppfattat regeringens direktiv som att AUO ska vara obligatoriskt och lika för alla lärarstuderande, medan andra har uppfattat det rakt motsatta – nämligen att regeringens direktiv pekar mot en så stor valfrihet som möjligt.

Utöver kurserna på AUO, inom de olika inriktningarna och specialiseringen, finns även *fristående kurser*. En fristående kurs ges på högskolan inte enbart för studenterna på läraryrkesprogrammen, utan för alla som är intresserade och har rätt förkunskaper. Dessa kurser ges ofta på kvällstid och riktar sig inte minst till yrkesverksamma lärare.

Det är meningen att även yrkesverksamma lärare ska kunna välja kurser både inom inriktning och inom specialisering för att bredda eller fördjupa sina kunskaper.

På varje högskola är det en nämnd som beslutar om vilka kurser som ska ges. Dessa nämnder har olika namn på olika högskolor (fakultetsnämnd; utbildnings- och forskningsnämnd m.fl.), men innehar i princip samma roll. Representanter från varje institution som är inblandad i lärarutbildningen väljs till nämnderna. Dessutom ingår vanligtvis några studeranderepresentanter.

Översikt över kursutbudet våren 2004

Följande tabell ger en översikt över vilka kurser som ges på respektive lärarutbildning.

Skola	Kurs	Obligatorisk/ Valbar	Poäng (Del- kurs- poäng)	Kursdelta- gare (Totalt antal studenter)	Inriktning
Borås	Sex	Valbar	5	30 (200)	Spec.
Dalarna	Sex	Valbar	10	90 (500)	Fristående
Gävle	Sex	Valbar	5	50 (275)	Osäkert - Spec./AUO
LHS Sthlm	Sex	Valbar	5 (10)	25 (750)	Spec.
Linköping	Sex	Fristående	5	30 (300)	Fristående
Malmö	Sex	Valbar	2	30 (340)	Sem.serie
Mälardalen	Sex	Valbar	5	20 (70)	AUO/spec.
Umeå	Sex	Valbar	5	80 (250)	AUO
Uppsala	Sex	Valbar	5	25 (300)	AUO
Idrottshögskolan	Genus	Obligatoriska	5+5	60+60 (60+60)	AUO
Karlstad	Genus	Obligatoriska	2 (10)	225 (225)	AUO
Trollhättan/Uddevalla	Genus	Obligatoriska	5+10	150 (150)	AUO
Gotland	Nej			(40)	
Göteborg	Nej			(460)	
Halmstad	Nej			(120)	
Jönköping	Nej			(400)	
Kalmar	Nej			(325)	
Kristianstad	Nej			(240)	
Mitthögskolan	Nej			(300)	
Skövde	Nej			(225)	
Södertörn	Nej			(120)	
Växjö	Nej			(210)	
Örebro	Nej			(55)	

Av tabellen framgår att det finns kurser i sex och samlevnad på nio av 23 lärarutbildningar. Dessa kurser är i alla fall valbara (en är en fristående kurs). På tre lärarutbildningar (Karlstads universitet, Idrottshögskolan & Högskolan i Trollhättan/Uddevalla) finns obligatoriska kurser som rör genus, och i viss mån sexualitet. På elva utbildningar saknas kurser i sex och samlevnad (och kurser med genusinriktning). Det finns dock ibland AUO-kurser med inslag av genusfrågor, och i vissa fall ett fåtal gästföreläsningar som rör till exempel homosexualitet etc.

Lista över kurser i sex och samlevnad eller genusfrågor

Borås

Ansvarig institution:

Lärare:

Att leva tillsammans

Inst. för pedagogik

Annika Sandberg, Anneli Schwartz, och Kerstin Kolback, alla universitetsadjunkter i pedagogik

Dalarna

Lärare:

Sex- och samlevnadsundervisning ur ett lärandeperspektiv/ur ett kulturperspektiv

Ansvarig institution: Inst. för matematik, naturvetenskap och teknik (tidigare inst. för kultur och samhällsliv)

Kursansvariga: Jan-Erik Bergh, biologi, och Gunnel Balaile, vårdvetenskap, samt handledare (bland annat grundskollärare med undervisningserfarenhet, barnmorskor, familjerådgivare och rådgivare från ungdomsmottagningar)

Gävle

Ansvarig institution:

Lärare:

Att växa till vuxen

Inst. för matematik, natur- och datavetenskap

Biologer, etiker, personer från högskolans studentmottagning och andra som arbetar med sexualupplysning

LHS Sthlm

Ansvarig institution:

Lärare:

Människokroppen, samlevnads- och SANT-undervisning

Inst. för undervisningsprocesser, kommunikation och lärande

Åsa Julin-Tegelman, naturvetare, undervisar om människokroppen, och Marie Wallum, biologilärare som gått kurser i värderingsövningar och forumspel, undervisar i samlevnadsfrågorna. Dessutom studiebesök på LAFA, RFSL och en ungdomsmottagning.

Linköping

Ansvarig institution:

Lärare:

Sex- och samlevnadsundervisning i dagens föränderliga skola

Inst. för fysik och mätteknik

Sverre Sjölander, professor i biologi, två doktorander från Tema Genus, som forskar om läroböckers perspektiv, läkare från fertilitetsklirik, personer från Länshälsolaget (om värderingsövningar etc.), en sjuksköterska med privat klinik om kulturella skillnader i sexualitetssyn, och kursansvarige Örjan Lönnevik med erfarenhet av sex- och samlevnadsundervisning

Malmö

Ansvarig institution:

Lärare:

Kärlek känns (seminarieserie)

Inst. för natur, miljö, samhälle

Fredrik Aksell, universitetsadjunkt, fil.kand. gymnasielärare i samhällskunskap och geografi, och Birgitta Nordén, universitetsadjunkt i miljövetenskap

Mälardalen

Ansvarig institution:

Lärare:

Sex och samlevnad

Inst. för vård- och hälsovetenskap

Sjuksköterskor, barnmorskor, lektorer & adjunkter vid inst. för vård- och hälsovetenskap

Umeå

Ansvarig institution:

Lärare:

Identitet, samlevnad och sexualitet

Inst. för matematik och naturvetenskap (3 p) och inst. för svenska och samhällsvetenskap (2 p)

Anna-Karin Lidström, universitetsadjunkt

Uppsala

Ansvarig institution:

Lärare:

Kön, sexualitet och samlevnad

Inst. för lärarutbildning

Jan Sjunnesson, projektledare vid inst. för kompetensutveckling, Helena Breicha, universitetsadjunkt, Per Olov Lundberg, professor i sexologi, Gisela Helmius, barnmorska och sociolog, Katarina Ryholm, skolsköterska

Idrottshögskolan

Ansvarig institution:

Lärare:

Rörelse, kropp och identitet I och II

Institutionen för idrotts- och hälsovetenskap

En fysiolog med samhällsmedicinskt perspektiv, en historiker med Hirdman-perspektiv, en etnolog, en pedagog som forskat på genus, en estetiker, en genusforskare

Karlstad

Ansvarig institution:

Lärare:

Barn och ungdom i samhället

Inst. för samhällsvetenskap

Samhällskunskaps- och religionslärare, gästföreläsare (RFSL, en doktorand i religionsfilosofi)

Trollhättan/

Uddevalla

Ansvarig institution:

Lärare:

Mångkultur: etnicitet och kön

Inst. för individ och samhälle

Religions- historie- och svensklärare, en etnolog med inriktning på genusvetenskap och en lärare i bild och media

Kommentar till översikt

Borås

På kursen tas följande teman upp: små barns sexualitet; att undervisa om sex och samlevnad på mellanstadiet; att undervisa om sex och samlevnad för ungdomar, kärlek i historiskt perspektiv, sex och kärlek i media, sexuella identiteter, sexuell och reproduktiv hälsa i Sverige och världen. Därutöver hålls ett antal gästföreläsningar: ett lesbiskt par berättar om sin uppväxt och om bemötandet från allmänheten; en barnmorska från ungdomsmottagningen i Borås föreläser om preventivmedel, aborter, och vanliga frågor; en polis från länets expertgrupp föreläser om prostitution, trafficking och övergrepp mot barn.

Gotland

Gotland fungerar i stort som en filial till LHS i Stockholm, och det är ur deras kursutbud som studenterna på Gotland får välja vad de vill läsa. Urvalet av kurser utgår alltså dels från studenternas önskemål, dels från vad LHS kan erbjuda en viss termin. Eftersom utbildningen på Gotland framför allt riktar sig till lärare för yngre åldrar, finns det enligt studierektor Kristina Westman ingen efterfrågan efter en kurs i sex och samlevnad.

Göteborg

Här finns ingen kurs, och inga goda förklaringar till varför det är så.

Studentkåren arbetar för att ämnet ska få plats på utbildningen, troligen inom ramen för en AUO-kurs med arbetsnamnet *Livskunskap*. Från studentkårens sida vill man se följande teman:

- Hur arbetar man med sex och relationer
- Den kulturella synen på sex
- Hur kan man använda kunskaperna tvärvetenskapligt

Man anordnade i mars 2004 en föreläsning om sexualitet och språkbruk med titeln *Stolt hora, tuffbög*, i syfte att väcka intresse för ämnet och i förlängningen påverka lärarutbildningen, bland annat genom att denna föreläsning tas in i utbildningen.

Halmstad

Man har ingen kurs som rör sex, men studenterna undervisas i värderingsövningar som bland annat rör HBT-frågor och jämställdhet på delkursen *Utbildningsvetenskap* på AUO. Det finns även liknande moment i ledarskapskursen på AUO.

Kalmar

Man har ingen kurs i sex och samlevnad, men anordnar varje år en SANT-vecka, där frågorna tas upp. Man tycker att det är enkelt att anordna just en temavecka, eftersom det är ett tvärvetenskapligt ämne som är svårt att passa in under någon av ämnesinstitutionerna.

Karlstad

Kursen *Barn och ungdom i samhället* behandlar framför allt genusfrågor (se mer detaljerade kommentarer i avsnittet *Fem lärarutbildningar*).

På högskolan arrangeras även varje år så kallade mångfaldsdagar. I år (2004) finns mycket som rör sexualitet på programmet. Exempel på ämnen är:

- Mian Lodalen: "Skamlösa flator"
- Kristina Osbäck, doktorand: "Sexuella kränkningar i skolan"
- Lars Gärdfeldt: "Mäns våld mot kvinnor"

LHS Sthlm

Kursen utökades hösten 2003 från fem till tio poäng. Det berodde delvis på att alla specialiseringskurser skulle vara på tio poäng, och då lade man samman astronomi och natur med sex och samlevnad i en kurs. Men det var också resultatet av en strävan efter att utöka sex- och samlevnadsdelen med några poäng.

Det finns ett stort intresse för sex och samlevnad, och allt från idrottslärare till mattelärare läser kursen (även många SO- och NO-lärare). Sex- och samlevnadsdelen består till hälften av fakta om människokroppen, till hälften av värderingsövningar och studiebesök på LAFA, RFSL och ungdomsmottagningar. Marie Wallum, som är en av två kursledare, försöker även få med studenterna på LAFA:s kurs *Fakta och perspektiv* i mån av plats.

Wallum har idéer om hur sex och samlevnadskunskaperna kan spridas till fler än 25 studenter per termin: dels genom att informera om LAFA:s och andra utomstående kurser och material, dels ge *Människokroppen, samlevnads- och SANT-undervisning* även som fristående kurs på LHS.

På LHS arrangerar man även varje år en genusedag. I år (2004) fanns följande med i programmet:

- Genusteoretikern och teatervetaren Tiina Rosenberg: "Den skolade sexualiteten"
- Daniel Foxhage (RFSU): "Bland horor, bockar och bögar" – om RFSU Stockholms skolprojekt
- Etnologen Maria Bäckman: "Kön och känsla: samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet"

Kristina Öberg, studierektor, menar att det inte var några problem att starta kursen. På 90-talet skulle valbara kurser tas fram, och då skapades även denna kurs. Det största problemet idag är inte att starta en ny kurs, tror Öberg, utan att avgöra vad som ska vara obligatoriskt. Ett problem med en valbar kurs är att den måste marknadsföras. Det räcker alltså inte att starta en valbar kurs, utan man måste också ha resurser för att väcka uppmärksamhet och intresse för, och ge adekvat information om kursen.

Linköping

Man har jobbat för att sex- och samlevnadskursen ska bli en obligatorisk del av AUO, men menar att det framför allt finns ett ekonomiskt motstånd mot detta. De institutioner som redan har obligatoriska kurser har en säker inkomstkälla varje år, vilken de ogärna ger upp.

Malmö

Kärlek känns är en av cirka 50 seminarierier som studenterna kan välja mellan. Varje student ska läsa ett antal¹ seminarierier under sin lärarutbildning. I Malmö är lärarutbildningen strukturerad på ett annat sätt än lärarutbildningar på andra orter: studenterna väljer här ett huvudämne och ett eller flera sidosämnen. Det finns alltså inget allmänt utbildningsområde eller specialiseringar i samma mening som på de andra lärarutbildningarna. Dessutom tillkommer seminarierierna, som kan liknas vid korta valbara kurser.

Innehållet i seminarierien *Kärlek känns* (varje siffra står för ett seminarietillfälle):

1. Föreläsare från Malmö stad – om ungdomar och sexualitet.
2. Seminarium med utgångspunkt i Sexuell hälsa, program från Malmö stad. Om sexualiserad ungdom, psykologi, hård fakta om sexvanor. Även frågor som *Vad ska vi göra vid övergrepp?*
3. Diskriminering, HBT-personer, självbild (utifrån ungdomstidningar som Frida, och dokusåpor).
4. Invandring; problem med sex i ett mångkulturellt samhälle.
5. Examensuppgift: Skriva antingen en handlingsplan, till exempel för att motverka trakasserier eller hantera besvärliga situationer, eller en undervisningsplan, till exempel *Hur kan man integrera sex och samlevnad i undervisningen?*

Mitthögskolan

Inom AUO 2 finns en obligatorisk kurs i utbildningssociologi (*Socialisation, kulturfrågor och samhälle*), som inbegriper etnicitet, klass och genus. Genusämnet innehåller bland annat socialiserings- och identitetsfrågor. Fanny Ambjörnssons avhandling kommer troligen att ingå i kurslitteraturen till hösten. Det finns hos flera av lärarutbildarna ett intresse för att starta en kurs i sex och samlevnad, och de vill gärna ha stöd från RFSU i arbetet.

Södertörn

Hela nya lärarutbildningen är under planering, och därför är det ovisst hur det kommer att se ut. Det kan bli en kurs om sexuell identitet med start hösten 2004 eller hösten 2005.

Fem lärarutbildningar

Här nedan följer mer detaljerad information om fem av landets lärarutbildningar, med utgångspunkt i det möte som hölls på RFSU: s förbundskansli den 4 mars 2004. Följande högskolor var representerade vid mötet: Högskolan Dalarna (Jan-Erik Bergh), Idrottshögskolan i Stockholm (Birgitta Fagrell), Karlstads universitet (Gerhard Fellsman), Umeå universitet (Anna-Karin Lidström), Uppsala universitet (Jan Sjunnesson), och Högskolan i Kristianstad (Nils Torstensson). RFSU var representerade av Hans Olsson och Hanna Ögren.

Den information som erhöles vid mötet kommer här att presenteras dels i form av beskrivningar av respektive högskolas kurser, dels i form av ett referat av den diskussion kring sex- och samlevnadsundervisning som fördes på mötet.

Kursbeskrivningar

Dalarna

Kursen *Sex- och samlevnadsundervisning ur ett lärandeperspektiv* respektive *Sex- och samlevnadsundervisning ur ett kulturperspektiv* (kurserna varvas med varandra årsvis) skapades i samarbete med Landstinget i Dalarna.

Kursledare är Jan-Erik Bergh, biolog, och Gunnel Balaile från Institutionen för vårdvetenskap.

Syftet med kursen är:

- att belysa ungdomars socialisering in i vuxenrollen
- att studenterna ska få insikt om sitt eget förhållningssätt till sexualitet
- att ge didaktiska verktyg

Vårterminen 2004 var det 90 sökande. Alla dessa bereddes plats i grupper om tio. Varje grupp leds av en handledare. Handledarna är barnmorskor, vårdlärare, grundskollärare, rådgivare på ungdomsmottagningar, och familjerådgivare. Handledarnas uppgift är att styra arbetet, medan det är studenterna som bestämmer innehållet (inom kursplanens ramar). Kunskapen växer fram i diskussionerna; man arbetar problemorienterat och innehållet skiljer sig mycket mellan grupperna beroende på studenternas bakgrund och intressen. Litteraturlistan innehåller mycket referenslitteratur där studenterna kan välja ut det de

tycker är mest intressant. Studenterna skriver även en uppsats i ett ämne de själva väljer. Förutom handledarna plockar man in föreläsare, som ska väcka frågor och diskussioner.

Kursen ges på kvällstid, vilket gör att många kan delta parallellt med annat. Från början var det fler yrkesverksamma som läste, nu mest studenter.

Idrottshögskolan (IHS)

Eftersom högskolan är liten är alla kurser obligatoriska, vilket innebär att samtliga studenter läser två fempoängskurser med genusinriktning: *Rörelse, kropp & genus I & II*. IHS har en humanbiologisk forskningstradition, och en militär bakgrund, som lett till att olika kunskapssyner blivit tydliga. På högskolan är genusfrågorna idag accepterade, och på de nämnda kurserna försöker man lägga olika perspektiv på genus: kultursociologiskt, etnologiskt, historiskt, estetiskt, och humanbiologiskt. Det historiska perspektivet har hittills utgått från Hirdmans accepterade teorier, men kan i framtiden komma att närma sig queerteori. I framtiden kan man förhoppningsvis också lyfta fram Connells perspektiv på rörelseflexivitet, och bland annat diskutera kroppens betydelse för identiteten.

När kurserna på den nuvarande lärarutbildningen skapades (hösten 2001) var det naturligt att många bevakade sina traditionella områden. Men successivt utvecklades kursinnehållet, så även i ovan nämnda kurser. Där har en förskjutning skett från jämställdhet till genus till kropp, och man börjar nu bli redo att introducera sexualitet. I framtiden kan det förhoppningsvis även finnas utrymme för samlevnadsfrågor och queerteori.

Kurserna är välförankrade på högre nivå på grund av stolthet över genusvetenskaplig forskningsinriktning.

Karlstad

I Karlstad finns inga kurser som är inriktade på sex- och samlevnadsundervisning. Men punktinsatser görs, bland annat inom naturvetenskapen (som dock mycket få läser) där det finns en kurs som heter *Människan & naturen* som rör vissa sex- och samlevnadsfrågor. På AUO finns fyra tiopoängskurser varav en heter *Barn & ungdom i samhället*. Den innehåller ingen ren samlevnadsundervisning, men dock jämställdhets- och genusfrågor. Dessutom tas historiska perspektiv på sexualitet upp, och då bland annat kvinnors situation, barns situation, synen på familjen, 30-talet med Ottar i spetsen, 60- och 70-talens frigörelse. I kursen ingår även gästföreläsningar om homosexualitet (RFSL) och sexuella kränkningar (doktorand i religionsfilosofi).

Det som saknas är en konkretisering; ett svar på den konkreta frågan *hur ska vi undervisa i samlevnadsfrågor när vi blivit färdiga lärare?* Förutom att lära ut teori behövs goda exempel på skolors sex- och samlevnadsundervisning. Över huvud taget saknas ett upplysningsperspektiv. Slutsatsen blir att det är svårt att förena didaktik och ämneskunskap.

Kristianstad

Kursen i sex och samlevnad startade för tio år sedan på initiativ av adjunkt Birgitta Nevall, som då arbetade för Folkhälsorådet i Kristianstad. Lärare inom lärarutbildningen fick gå en kortkurs för att introduceras i frågorna som de skulle undervisa i. De första åren fick man ekonomiskt stöd från Folkhälsorådet. Efter ett par år tog Nils Torstensson över kursen och drev den i 6-7 år.

Det var en obligatorisk kurs som bestod av ett tvådagars internat, där den ena dagen ägnades åt *kärlek & sex* och den andra åt *ANT, kost & hälsa*. Det var 4-5 klasser med 30 studenter i vardera som gick kursen varje termin. Eftersom kursen inte motsvarade några poäng och i övrigt var en udda företeelse som inte kunde värderas på samma sätt som vanliga kurser, drev de kursansvariga en ständig kamp för att få kursen finansierad.

När den nya lärarutbildningen skapades försvann kursen ur utbudet, och den ligger idag nere. En tänkbar orsak till att kursen inte fick plats är att den aldrig varit uppe för behandling i nämnden, och därför inte finns med ”på agendan” på denna beslutsnivå. En annan möjlig orsak är att ämnesinstitutionerna såg sin chans att få in mer av sina ämnen i utbildningen när det allmänna utbildningsområdet kom till. Detta trots att AUO skulle vara tvärvetenskapligt. Institutionerna var, som alltid, angelägna om att behålla sina tjänster och då krävdes att man tryggade så många poäng som möjligt. I detta läge var det svårt att få stöd för en kurs som inte kunde placeras inom de traditionella ämnesgränserna.

Umeå

Kursen *Identitet, samlevnad och sexualitet* ingår i AUO, som består av dels centrala kunskapsområden (*Det didaktiska uppdraget, Villkor för en didaktisk praktik*), dels tvärvetenskapliga kurser (*Språk, kultur & kommunikation, Lärande för en hållbar utveckling, och ett antal valbara kurser*). Bland de valbara tvärvetenskapliga kurserna finns *Identitet, samlevnad & sexualitet*. Kursen omfattar 5 poäng och har växt fram ur tidigare hälsokurser inom det naturvetenskapliga blocket. Institutionen för matematik, teknik och naturvetenskap tog initiativ till ett samarbete med Institutionen för svenska och samhällsvetenskap för att skapa denna tvärvetenskapliga kurs. Kursen är relativt välförankrad på universitetet.

På kursen studeras bland annat teorier om identitetsbildning och om barns och ungdomars socialisering. Dessutom får studenterna reflektera över sin egen självbild och identitetsutveckling.

Fokus riktas mot hur t ex media, virtuella miljöer och subkulturella strömningar inom barn- och ungdomsvärlden påverkar identitetsbildandet. Normstödjande strukturer för barns och ungdomars identitetsutveckling som t ex förskola, skola, fritidshem och föreningsverksamhet studeras också.

Undervisningen består av föreläsningar, seminarier, studiebesök och grupparbeten.

Uppsala

Kursen *Kön, identitet och sexualitet* hette från början *Queer i skolan*, men den kursen fanns bara på idéstadiet, eftersom institutionsstyrelsen inte ville välja in den i kursutbudet. När kursen fick en genusinriktning i stället för att vara inriktad på queerteori, så togs den upp i utbudet. På kursen tas sexologi, genusfrågor, HBT i skolan, sexundervisning, skolhälsa, värderingsövningar och ungdomssex upp.

Olika teoretiska perspektiv (bland annat ungdomssexualitet, genuspedagogik, och sexologi) presenteras av sakkunniga föreläsare, vilket varvas med projektarbeten om till exempel viktiga sexualupplysande organisationer, samt studiebesök på RFSU, RFSL och LAFA.

Till hösten ges kursen förhoppningsvis också som fristående kurs, vilken både yrkesverksamma lärare och lärarstuderande kan läsa.

Diskussion

Vad ska lärarutbildningarna ge sina studenter?

Hans Olsson ställde frågan vad som bör ingå i en sex- och samlevnadskurs för lärarstuderande. Nils Torstensson tyckte att lärarna i första hand bör vara samtalspartners och inte gurus eller fördömare. Sjunnesson menade att detta kan vara svårt, då många föräldrar i 35-50-årsåldern förväntar sig av lärarna att de ska ta upp alla de risker och faror som sexualiteten innebär.

Fagrell menade att kroppsreflexiviteten borde lyftas fram mer. Medvetenheten om hur man upplever den egna kroppen och hur man reagerar på andra kroppar är grundläggande för att nå fördjupad kunskap om sex- och samlevnadsfrågor.

Kunskapsområdet svårt att ringa in

Mötesdeltagarna var överens om att det är svårt att enas om vad som bör ingå i en sex- och samlevnadskurs. Vissa funderade också på om det kanske vore fruktbart att hålla isär sex respektive samlevnad, eftersom sex kan definieras som rena faktakunskaper, medan samlevnad (underförstått innefattande sådant som sexuell läggning, identitet, etc.) är ett ämne av mer subjektiv karaktär.

Dessutom diskuterades vilken rubrik som är lämpligast för en kurs om sex och samlevnad. Vad bär orden med sig? Alla var överens om att rubriceringen är viktig, i vissa fall avgörande, för hur kursen uppfattas. Det kan till exempel uppstå problem om studenterna har förväntningar som inte infrias under kursen, som beror på att kursen har en alltför luddig rubrik. Man hade tankar om att ordet sex lockar fler sökande och att det är viktigt att ordet identitet finns med, för att man ska förstå kopplingen mellan denna och sexualiteten.

Balansgång mellan olika poler

Hans Olsson sammanfattade många av de teman som tagits upp på mötet med att konstruera några ”motsatspar” som man kan anta att man måste förhålla sig till på något sätt när man ger en kurs i sex- och samlevnad på en lärarutbildning.

De såg ut som följer:

ämneskunskap vs. didaktik

teori vs. praktik/konkretisering

jaget vs. pedagogen (här åsyftas lärarens roll, det vill säga dennes förhållningssätt till ämnet, dels som individ, dels som pedagog)

biologi vs. samhällsvetenskap

I diskussionen kring dessa teman nämndes betydelsen av att man på en sådan här kurs lär ut elementära kunskaper i psykologi, och att man då belyser varför det har varit, och är, så viktigt att kontrollera sexualitet och tabubelägga vissa beteenden.

Den negativa bilden av sex utbredd på lärarutbildningarna

Jan Sjunnesson menade att lärarutbildningen och skolan som arenor för sexfrågor har dominerats dels av genus- och jämställdhetsfrågor, dels av att behandla allt som är problematiskt med sex. Det senare fick eventuellt sin början på 80-talet, när skräckkampanjer mot aids och andra könssjukdomar startades, och skapade ett ofrihetligt förhållningssätt till sex. Sjunnesson menar att vi behöver lyfta fram den positiva bilden av sex mer på lärarutbildningarna.

Idéer inför framtiden

Mötet var överens om att det vore bra att starta ett nätverk som träffas en eller två gånger per år, där både lärarutbildare och lärarstuderande ingår. Där skulle man kunna dela erfarenheter och till exempel arbeta fram ramkursplaner. Eventuellt skulle Folkhälsoinstitutet kunna kopplas till nätverket.

Dessutom väcktes idén att RFSU skulle kunna starta en utbildning i sex och samlevnad för lärarutbildare, troligen inom ramen för nätverket.

Sammanfattning av kartläggningen

På knappt hälften av högskolorna finns en kurs i sex och samlevnad. Dessa är i alla fall valbara, och omfattar i genomsnitt 4,8 poäng.

Innehållet på kurserna varierar. Vissa kurser berör i första hand sexualiteten som ett problematiskt och komplicerat ämne. I flera av fallen är det ett slags hantering av problematiska situationer som eftersträvas, vare sig det gäller sexuella trakasserier, flickor som blir gravida eller elever som är homo- eller bisexuella. I andra fall vill man väcka frågor och skapa en medvetenhet om genus, sexuell identitet, och på så sätt uppnå en förståelse för ungdomarnas värld – vilka attityder finns, vad är tillåtet/otillåtet, vilka normer styr dem? På ett fåtal kurser läggs man vikt även vid de vuxnas sexliv och attityder. Här finns en insikt om att lärarna måste vara medvetna om sina egna värderingar för att kunna diskutera frågorna med eleverna.

På många lärarutbildningar är samlevnadsämnet dock snarare ett inslag i en större kurs på AUO, till exempel inom sådana kurser som handlar om värderingar och etik (ofta benämnt *Värdegrund*). Det är också vanligt att det dyker upp i kurser som behandlar etnicitet, klass och kön i någon mening.² Det man oftast menar med samlevnad i det här sammanhanget är någon typ av genuskunskap. Genuskunskapen är numera ett etablerat inslag i hela lärarutbildningen, men det finns naturligtvis många olika sätt att förstå vad denna kunskap består av. Dessutom finns många olika sätt att ta upp genusaspekter på – genom att nämna frågan kontinuerligt under hela utbildningen, hålla en 5-poängskurs i ämnet i början av utbildningen, eller se till att minst 50 procent av kurslitteraturen innehåller ett genusperspektiv. Det sätt på vilket man rent konkret arbetar med genusfrågorna på dessa kurser har dock inte undersökts i denna kartläggning.

På de tio högskolor som har sex- och samlevnadskurser är det 13 procent av studenterna som läser kurserna. Om man räknar in de tre kurserna om genus (Idrottshögskolan, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla och Karlstads universitet) så blir andelen större, eftersom dessa tre är obligatoriska (25 procent) Och tvärtom blir siffran mycket mindre om man tittar på hur många av samtliga lärarstuderande under en termin som läser sex och samlevnad, det vill säga både på de högskolor som har kurser och de som inte har det: 6 procent. Det är alltså mycket få av alla nyexaminerade lärare som har kompetens att undervisa i sex och samlevnad.

Reflektioner

Synen på sex och samlevnad

Som vi har sett råder delade meningar om vad en sex- och samlevnadskurs ska innehålla. Det är ett stort ämne, och det finns många olika perspektiv att välja mellan. Det finns ingen anledning att försöka likrikta innehållet på kurserna, snarare finns det en poäng i att kurserna ser olika ut – när lärarna kommer ut i yrkeslivet kan de utbyta sina olika perspektiv och undervisningen har potential att bli mer nyanserad och givande än om alla lärarstudenter hade blivit stöpta efter samma mall.

Men det är troligt att variationen också gäller nivån på undervisningen. Vi har funnit att en tydlig linje för kursinnehållet i de flesta fall saknas. Kursinnehållet verkar i stort sett bero på de enskilda kursansvarigas kunskaper och perspektiv, och inte på en genomdiskuterad idé som är förankrad på både högre och lägre nivåer inom lärarutbildningen. Det tycks inte vara ett ämne som man på högre nivå prioriterar eller intresserar sig för i särskilt hög grad. Dessutom råder bristande kompetens på området, troligen eftersom det är ett så pass nytt ämne. Det är möjligt att man på vissa lärarutbildningar inte har överblick över ämnesområdet och därför saknar kompetensen att avgöra vad som bör ingå i en sex- och samlevnadskurs. Det finns därför starka skäl för att arbeta för att sex- och samlevnads-kurserna ska bli likvärdiga.

En tydlig brist är att många av kurserna knappast ger studenterna tillräckliga kunskaper för att de sedan ska känna sig beredda att undervisa i sex och samlevnad i skolan. I många fall är kursen snarare ett smakprov än en djupgående förberedelse. Ett exempel är seminarieserien i på Malmö högskola, som omfattar 2 poäng, och består av fyra seminarier. I flera fall verkar inställningen vara den, att studenterna för första gången ska komma i kontakt med frågorna, så att de inte är helt oförberedda inför det faktum att dessa frågor är närvarande i klassrumssituationen, snarare än att de ska få en grundlig förståelse för och medvetenhet om frågorna. Det kan alltså sägas gå en skiljelinje mellan dem som ser sex och samlevnad som en plattform som mycket annat utgår ifrån, och dem som ser sex och samlevnad som ett ämne man kan slänga in som krydda i den stora utbildningsgrytan.

Ett problem vad gäller synen på sex- och samlevnadsämnet är att man ofta blandar ihop sex och samlevnad med genuskunskap. Det framgick bland annat när många som tillfrågades om förekomsten av sex- och samlevnadskurser hänvisade till inslag av genusfrågor inom det allmänna utbildningsområdet. Fördelen med att många gör denna koppling mellan ämnena, är att det är en indikator på att man har insett att genus är en viktig del av sex- och samlevnad. Nackdelen är att sexualitetsämnet riskerar att reduceras till enbart jämställdhetsfrågor.

Strukturens komplicerande faktor

På många utbildningar sätts kurserna inte samman i någon bestämd ordning, utan plockas ihop av varje enskild student. Det innebär att det i praktiken inte är alla studenter som kan välja en valbar kurs på AUO, till exempel för att den inte ges den termin som studenten ska välja valbara kurser på AUO. För vissa studenter är det också svårt att få plats med en sex- och samlevnadskurs på grund av att de behöver många andra valbara kurser för sin examen. Det är därför sällan det fulla antalet studenter per termin som i praktiken har möjlighet att välja de befintliga sex och samlevnadskurserna.

Ett sätt att öka möjligheterna för studenterna att läsa kursen är att ge den som både valbar och fristående kurs. En fristående kurs kan i många fall enklare kombineras med de övriga studierna än en valbar kurs, som konkurrerar med andra viktiga kurser. Men det är förstås ingen ideal lösning, eftersom det kräver extra studietid utöver de ordinarie studierna.

En annan lösning är att lägga in ett obligatoriskt sex- och samlevnadsmoment i en av kurserna på AUO eller ge en obligatorisk kurs i sex och samlevnad på AUO. Om sex- och samlevnadsmomentet dessutom kombinerades med ett obligatoriskt genusmoment, skulle detta garantera att studenterna får tillräckliga genuskunskaper – genus är ju redan ett av regeringen utsett obligatoriskt inslag i lärarutbildningen – men detta förfaringssätt tillämpas bara i enstaka fall på ett tillfredsställande sätt.

En annan komplicerande faktor är systemet hos vissa lärarutbildningar att enbart hålla obligatoriska kurser på AUO. Om alla studenter ska läsa samma inledande 60 poäng blir det svårt att prioritera en sex- och samlevnadskurs. Det har i denna kartläggning framkommit ett tydligt samband mellan att ha obligatoriskt AUO och att sakna kurs i sex och samlevnad. Det gäller för cirka 80 procent av de utbildningar som helt saknar sex- och samlevnadskurser.

Det finns dock tänkbara nackdelar med att ha enbart valbara kurser på AUO också – utbildningen blir splittrad och det är svårare att garantera att studenterna får en god grund att stå på.

Svårt få överblick över kursutbudet

Med det stora utbudet av valbara kurser försvåras också överblicken över utbildningen. Halmstad är ett exempel på detta. Studierektorn hävdar att det finns en kurs i sex och samlevnad inom biologiämnet, medan kursansvarige inom biologin säger att det inte gör det. En representant från studentkåren, som även sitter i högskolans jämställdhetskommitté, och är lärarstudent i biologi, bekräftar att hon inte fått någon undervisning i sex och samlevnad.

Svårigheter och lösningar

Läroartbildarna själva nämner flera olika orsaker till varför det inte finns kurser i sex och samlevnad: svag ekonomi, bristande kompetens eller avsaknad av utrymme.

Det finns alltså högskolor som inte anser sig ha kompetensen att undervisa i ämnet, och även många som håller kurser, men då framför allt hyr in föreläsare från ungdomsmottagningar och organisationer. Detta skulle kunna betyda att läroartbildarna är i behov av utbildning, till exempel av sådant slag som nämndes under mötet den 4 mars 2004.

Den ekonomiska frågan har en konserverande effekt på kursutbudet. Det vill säga, institutioner som får in pengar på befintliga kurser tenderar att vilja bevara dem, och det skapar en tröghet i systemet. Därför är det kanske klokt att uppmuntra de institutioner som redan har kurser inom till exempel AUO att förändra kursinnehållet, och på så sätt introducera mer sex och samlevnad i utbildningen.

Avsaknaden av utrymme har delvis behandlats ovan, men det kan tilläggas att läroartbildningarna befinner sig under ständig press från olika organisationer, massmedia och regeringen, om vilka ämnen som bör ingå i utbildningen. Läroartyrket ska enligt den allmänna föreställningen täcka in alla livets viktiga kunskaper, vilket kan vara klokt att ha i minnet när man driver frågan om obligatorisk sex- och samlevnadsundervisning.

Flera läroartbildare har uttryckt ett starkt intresse för samarbete med RFSU. I vissa fall handlar det om att man vill ha stöd utifrån för att driva sin linje, bland annat eftersom sexualitet är ett känsligt ämne. I andra handlar det om att få en knuff i rätt riktning – det är annars något som stannar på idénivå.

---

¹⁾ Vi har inte kunnat få någon uppgift om hur många, men det handlar uppskattningsvis om mellan fem och tio seminarier under hela läroartbildningen.

²⁾ Bland de högskolor som fått ett *nej* i tabellen finns det många som har liknande inslag inom AUO. Dessa har dock inte bedömts som tillräckligt tydliga sex- eller genuskurser för att räknas i denna generella kartläggning.

RFSU

Riksförbundet för sexuell upplysning
The Swedish Association for Sexuality Education
P O Box 12128 • SE-102 24 Stockholm
E-post: info@rfsu.se • www.rfsu.se

